

Галина БІЛИК

старший викладач кафедри української літератури.

Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка.

м. Полтава, Україна

ОЛЕСЬ ГОНЧАР І СТУДЕНТСЬКА РЕВОЛЮЦІЯ НА ГРАНІТІ 1990 РОКУ (ЗА ЩОДЕННИКОВИМ ДИСКУРСОМ)

Два десятиліття тому, у 2002–2004 роках, побачили світ «Щоденники» Олесь Гончара, упорядковані й підготовлені до друку Валентиною Гончар. Це тритомне видання [2] мало велику цінність і резонанс, про що неодноразово писали українські дослідники, зокрема й полтавці В. Пащенко, М. Степаненко та ін. Але і з плином часу, уже ретельно прочитане науковцями й ширшою спільнотою, воно не втрачає значущості ані в аспекті гончарознавства, ані в плані нашого національного культурно-історичного самопізнання. Особливо ж вагомим завжди буде для молоді, насичене правдивим знанням і свідченням очевидця доби, який водночас мікроскопічно оголює свою душу, дозволяючи нам судити про неоднозначну взаємодію людини й численних сфер її побутування й особистісного прояву. Зокрема, безсумнівно заслуговують на увагу щоденникові подробиці про сприйняття Олесем Гончаром Студентської революції 1990 року, нібито загалом відомі, але й такі, що складаються в цілу окрему «фабулу» життємислення увінчаного досвідом і славою письменника в переддень розпаду СРСР. У зв'язку з цим варто говорити про Гончарове «передчуття» революції в Україні; її несподівано юне обличчя, яке духовно відмолодило й самого майстра пера; та особисті ідеологічні наслідки студентського протесту для нього як політичного діяча. Останню тезу виразно ілюструють такі рядки зі щоденника літератора від 13.01.1991: «...“Хочу вмерти комуністом”. Тоді хотів, а тепер не хочу! Вільним бути хочу, і відчепіться, ви...» [2, т. 3, с. 338]. Надалі детально простежимо всі три контексти досліджуваної проблеми.

На початку нового 1990-го року, розмірковуючи про очікування від нього, Олесь Гончар робить у щоденнику таку нотатку:

«04.01.1990

Вступили в Новий рік, 1990-й. У рік Білого коня... Куди він нас понесе? Які обрії відкриє?

Поки що країна знемагає в злиднях. Сидять вечорами люди біля телеекранів, дивляться, як розлітаються в цурки тоталітарні режими в Європі. Порадувала вона безкровними революціями в Берліні, Празі, Софії, але кров'ю захлинулась у Румунії... А що буде в нас? Набухає в людях зневіра і гнів. Чим усе це скінчиться?..» [2, т. 3, с. 271].

Письменник розмислює про «оксамитові» («кольорові») революції, які 1989 року охопили більшість країн контрольованого СРСР Варшавського договору, завдавши нищівного удару по комуністичній ідеології, агресивно «культивованій» у них із другої половини 1940-х (фактично, на очах і свідомій пам'яті Гончара!). Дедалі значнішого резонансу ці виступи набували і в самій «фортеці марксизму-ленінізму», що підтверджували активні «деокупаційні» процеси у балтійських республіках – Естонії, Латвії, Литві. Очевидно, радикальна «осінь народів» стрімко наближалася й до України, – та чи на білому коні?

День у день Гончар – літератор і громадський діяч-комуніст – фіксує в діаріюші хиби найвищого державного політикуму, що в підсумку мусять призвести до українського суспільного вибуху:

1) половинчастість нового («перебудовного») мислення («напівкроки, напівзаходи») союзного центру, який не воліє зміцнювати суверенітет республік, переглядати союзний договір, оновлювати федеративний устрій, а натомість активізує «антисепаратистські» ідеї, посилює шовіністичний тиск: *«Імперську психологію не вдалось розвінчати. Таке враження, що центр боїться змін і завзявся будь-що зберегти імперію в її попередньому вигляді»* [2, т. 3, с. 271]; *«Ця імперія має розпастись, розвалитись неминуче!»* [2, т. 3, с. 276]; *«Трагедія більшості великоруських інтелектуалів сьогодні в тому, що вони не в змозі збагнути хід історії, законність прагнення націй до незалежності, вимоги суверенітету розглядають, як посягання на саме існування Росії. Люди, які покладаються на силу армії, на диктатуру генералів, яка ніби б то врятує імперію від розвалу, – хіба таких людей я можу назвати інтелігентами?»* [2, т. 3, с. 287];

2) провінційність і фактична безправність української республіканської влади, її сліпе прислуговування центру: *«А ті наші верховні держиморди – <...>*

яка політична тупість... Треба триматися далі від політики – там брудно!» [2, т. 3, с. 271];

3) інформаційна закритість від світу й цензурна обмеженість медій, їхнє свідоме дезінформування суспільства: *«Газет не можу читати. Нудить від казенної брехні. Всі пробрехались до краю!» [2, т. 3, с. 272];*

4) «ретроградність» комуністичної партії, її нездатність чути час і людей, керувати соціумом, який прогресує, оновлюється, набуває суб'єктності й полівимірності, натомість злісне цькування опонентів: *«...саморозпуск партії – оце, може, був би вихід. Всю повноту влади передати парламентам, депутатам. Там люди живіші. Там рясніше живих розумних думок» [2, т. 3, с. 276–267];*

5) відомча «глухота», цинізм і сваволя бюрократії, її нехтування законами, думкою громадськості з питань екології, атомної енергетики, ліквідації наслідків аварії на ЧАЕС: *не Америка, «а відомча експансія принесла нам Чорнобиль... <...> Україна не хоче і не буде надалі атомним полігоном! Відомчій сваволі буде покладено край. І то буде першим виявом реального суверенітету!...» [2, т. 3, с. 278]. А якщо цю проблему не почнуть вирішувати політики, – «слово своє скажуть ті, що вийдуть на майдани України» [2, т. 3, с. 278];*

6) пряме державне толерування зневаги до української мови, духовності, людей творчого ремесла, оперте на повсякчасне планове нищення радянським режимом національної культури, освіти й науки, зокрема через каральні акції періоду стагнації 1964–1985 років: *«Роки Щербицького – які вони чорні для нашої культури...» [2, т. 3, с. 277], він став «другим Кагановичем», хоч мав владу «бодай стримати розгул русифікації, репресії...» [2, т. 3, с. 279];*

7) свідоме розпалювання агонізуючим імперським монстром протистоянь усередині України на зламі новітньої історії – через колонізаторську істерію «орадяненних» українців з інших республік, роздмухування територіального «конфлікту ідентичностей» в Україні, зіткнення «травматичних досвідів» тощо: *«Не розпалювати розбрат, працювати на єдність нації – це зараз головне. Адже привид розколу досить відчутно затьмарює Україну. П'ята колона існує. Раніш нашу землю шматували імперії, зараз декому хочеться, щоб ми самі розтерзали себе. В східних регіонах мільйони знедуховлених, позбавлених чуття національної гідності. І вони не винуваті, їх від коліски вчили відступництву від мови, від нації, вчили науки безликості.*

Відродити їх! Вдихнути в них євшан-зілля духу українського, дати відчутти біоструми гідності, честі – і вони, я певен, прокинуться, стануть людьми. Адже в них не згасла мужність.

Львову й всьому нашому Заходові історія відводить роль рятівничого. Поєднатись, побрататись – і народ оживе» [2, т. 3, с. 283–284];

8) умисне економічне, екологічне, ресурсне, людське виснажування України союзними цілепокладаннями періоду «Перебудови»:

«21.03.[19]90

У Київському окрузі проводяться зараз величезні військові маневри. Якими треба бути кретиною, щоб у місцевості, по суті, всуціль зараженій радіонуклідами, збивати такими армадами радіоактивну пилюку! Чи це просто злочинці? Геноцид, свідомо запланований раніш, реалізується послідовно?» [2, т. 3, с. 287];

«27.07.[19]90

Всюди в Україні бунтуються солдатські матері. Вимагають повернути в республіку їхніх синів з чужинецьких казарм, де над ними з нечуваною жорстокістю знуцаються армійські садисти. <...> Почувається, що ці нещасні жінки готові на все. Зібрали свій материнський з'їзд у Запоріжжі, домоглися зустрічі в Києві з депутатами – таке враження, що скоро вони штурмуватимуть Кремль» [2, т. 3, с. 306];

9) «гризня» українського владного корпусу й політична недієздатність як «апаратників», так і багатьох новоявлених демократів – із «безмежним егоїзмом, самозакоханістю й наростаючою жорстокістю», «глухих» до нагальних проблем народу: «Нікого з “лідерів нації” не цікавить становище в школах, у глибинних районах Лівобережжя, де все й нині знемагає під гнітом тоталітаризму й русифікації... Відверто ведуться розмови про поділ України по регіонах – на “Галицьку республіку” і “Донецько-Криворізьку”... Боже, де взяти єдності? <...> Адже ж тільки вона врятує націю» [2, т. 3, с. 294] тощо.

Олесь Гончар переконаний в подальшому європейському – ідеологічно-очисному – курсі розвитку України, помічає класичні ознаки революційної ситуації в республіці, засновані на ціннісних протиріччях його одноплемінників-самостійників і сусідів-імперців, посталі історично й неподоланні, на його думку, у близькій часовій перспективі.

У цей переломний період історії він доскіпливо, як ніколи раніше, дошукується істини про те, чи «буде на світі Україна», і всякчас, починаючи від відновлення святкування Дня Соборності України (20.01.1990) – «Мабуть, ніколи в житті вже не побачу нічого величнішого...», – переконується: «...суверенній Україні – бути!», «нація відроджується!» [2, т. 3, с. 274].

У нурті зими на початку 1990 року на Олесь Гончара наче зрушується вся вагота болю ХХ століття, завданого комуністичним режимом його українському народові руйнуванням храмів, переслідуванням вірян, винищенням інтелігенції, голодоморами, і практично за кожною цією вбивчою позицією він знаходить історію з власного життя – утрати друзів і близьких, особисто пережиті трагедії. Тільки суверенітет, на його думку, допоможе *«відродити Україну духовно, морально», «забезпечить нації життя»* [2, т. 3, с. 275].

Надзвичайно актуальні сьогодні роздуми письменника про «Москву» і «Європу» – і не тільки навіяні перечитуванням Миколи Хвильового, а оперті на власний аналіз функціонування російсько-радянського «концтабору»: *«Москва... Що дала вона нам? Її могутні бюрократичні відомства, страшніші від фашистського нашестя, спалили чорнобильським вогнем найквітучішу з республік! З прекрасної України зробили напівпустелю. Порятунком, якщо він можливий, то тільки в Європейському домі»* [2, т. 3, с. 291]; *«Доводиться визнати, що ми в окупації. Десь під Крутами впав порубаний суверенітет України, і звідти треба все починати...»* [2, т. 3, с. 298]; *«Як далеко б ми були, яких би вершин сягнули, якби дрімуча бородата Москва не відлучила нас від європейських народів на триста літ... Тільки зараз повертаємось, мріємо повернутись...»* [2, т. 3, с. 307].

На зламі зими-весни 1990 року Гончар розцінює українську революцію як невідворотну, на початку осені – як рятівне коло:

«16.02.[19]90

Україна розколихана, як море! Уже не тільки Львів, Київ, Чернігів, а й Полтава, Донецьк, Херсон... Всюди виникають гайд-парки. Всюди вимагають відставок розжирілих, переляканих чиновних котів... І чим усе це скінчиться, не скаже ніхто» [2, т. 3, с. 279];

«18.02.[19]90

Ми, власне, вступили вже в епоху революції. Тільки на відміну від тої весняної революції, що була повалила царат і принесла народам “золотий гомін” свободи, ця нинішня, т. зв. перебудовна, революція вражає силою своєї озлобленості доведених до відчаю мас людей, жорстокістю, нещадністю їх до всіх і всього. І з присмерків хаосу, з кошмарищ азіатської різанини проглядає, чигаючи, вичікуючи, налите злобою, ошкірене мурло тоталітаризму. Воно ще готове загнати свої ікла демократії в горло» [2, т. 3, с. 279];

«13.09.[19]90

<...> Україна знову бурунить, вирує. Сила пристрастей зосереджена на ставленні до Союзного договору (можливого). Партократія й воячина казяться:

рятуймо імперію, тому будь-що давай їм Союзний договір, це підфарбоване Горбачовим новітнє ярмо... Я, звичайно, проти такого договору (вже ми їх бачили), я за прямі контакти між республіками безпосередньо, без втручання центру» [2, т. 3, с. 317];

«15.09.[19]90

<...> Де ж ви, “лідери нації”? В яких куцах сидите? Адже реакція наступає! Радянські чорносотенці Києва знахабніло влаштовують свій шабаш – хто ж дасть їм відсіч?» [2, т. 3, с. 318].

Образ революції формується в уяві виснаженого роками, інфарктами, людськими підступами, зовнішніми катаклізмами, моментами зневіри аж до наміру самогубства письменника неодмінно трагічний. «Що таке революція? Це коли троє якихось верхівців з’являються вночі на степовому хуторі під Охтиркою. А коли поїдуть, в хаті після них лежатиме в калюжах крові вирізана вся велика хліборобська сім’я...» [2, т. 3, с. 316], – таку картину зберігає його свідомість після ознайомлення з біографією Івана Багряного, прозу якого саме захоплено відкривав для себе.

Сутички, кровопролиття, людські жертви – знову і знову! – панічно лякали фронтовика Олесь Гончара, але так само чітко він розумів і мету боротьби, і велику ціну перемоги. Проте вічне питання про очільника революційної маси залишалося без відповіді. Розчарований розбратом і чванством демократичних сил, у цій ролі він не бачив політиків, хоч і щиро симпатизував «світлим людям» С. Головатому, Б. Гориню, І. Зайцю, І. Калинець, Л. Лук’яненку, С. Пилипчуку, С. Хмарі, В. Червонію, В. Чорноволу та ін. Але таки виявився провісником, фіксуючи в щоденнику напередодні 4-ї річниці аварії на ЧАЕС: «...українська молодь правильно розуміє ситуацію» [2, т. 3, с. 292], бо саме їй – новітньому студентству й школярству – удалося зібрати реальну силу, спроможну змінити на краще Україну.

Студентська революція (Революція на граніті) тривала з 2 по 17 жовтня 1990 року, а вже 18 жовтня урочистим мітингом у середмісті Києва відзначала успіх своєї відважної двотижневої боротьби. Розгортання наметового містечка на Площі Жовтневої революції (фактично з того часу – Майдані Незалежності), масове голодування, перекриття руху транспорту, захоплення університетів, поширення протестів на регіони, заклик до всеукраїнського страйку виробничого сектора (і його потужна підтримка), «прорив» до Верховної Ради – ці радикальні як для тогочасної України дії було здійснено, щоб переконати «ялову» й ретроградну українську владу дослухатися до студентських вимог: не

укладати новий союзний договір; переобрати Верховну Раду УРСР на багатопартійній основі не пізніше весни 1991 року; повернути українських солдатів на територію УРСР і надалі забезпечувати проходження військової служби українцями тільки в межах республіки; націоналізувати майно Компартії України й ЛКСМУ; відправити у відставку голову Ради Міністрів УРСР Віталія Масола.

Перебіг цього масштабного молодіжного збурення на сьогодні детально представлений у медійному просторі, на інформаційних інтернет-платформах України – форматами інтерв'ю, документального фільму, статті, фотоальбому, утім відчутно бракує глибоких наукових розвідок про Революцію на граніті, як і її різнобічного мистецького прочитання, що сприяло б популяризації історичної події, її формуючому впливу на сучасників. А такі акценти слід обов'язково робити – передусім із поваги до української юні, яка повсякчас є дієвим авангардом суспільства і своєю зібраністю, рішучістю, жертовністю довершує справи, на які постійно бракує волі й відповідальності старшим. *«Ми були першим поколінням, – твердив один із лідерів Студентської революції Маркіян Іващишин 2019 року, – якому вдалося реалізовувати, матеріалізувати мрії наших батьків, наших попередників. Буквально, з друзями, у своїх організаціях, в своїх вчинках, в своїх акціях. <...> ми були першопрохідцями. <...> ми мали певну підтримку від наших досвідченіших друзів зі Східної Європи: від Союзу польських студентів, з Прибалтики. <...> ми стояли на вістрі <...> великого кумулятивного вибуху. Тоді багато чого відбувалося... <...> І ми завжди знаходили компроміс між собою. Зрештою, і Революція на граніті – це результат великого компромісу. Ми тоді знайшли спільну мову заради ідеї»* [5]. І на початку ХХІ століття, підкреслює колишній очільник Студентського братства м. Львова, молодь – на політичній передовій: не випадково «майдани» 2004 і 2013 років розпочалися побиттям студентів – так реагувала корумпована влада на їхнє «загострене, чорно-біле сприйняття справедливості» [5].

3 жовтня 1990 року Олесь Гончар констатує в щоденнику підтягування військ до Києва (26 вересня подібне писав про оточену десантниками Москву – прибули «збирати картоплю»), ситуативні сутички омонівців із громадянами в місті, загальні тривожні настрої. Та основна тема – *«На Хрещатику, розкинувши намети, оголосили голодівку студенти на знак протесту проти нав'язування Союзного договору. Девіз: “Краще вмерти, ніж жити в Радянському Союзі”. Бачу мученицькі юні обличчя. Серце розривається...»* [2, т. 3, с. 321].

Зауважимо, що тема голоду (голодування, голодомору) була для нього в ті роки доволі дражливою (див. про це нашу статтю [1]), а крім того, студентську акцію Гончар сприймав особливо близько, щемко й через участь у ній онуки Лесі (1971р. н.; доньки сина Юрія).

Наступна нотатка в щоденнику письменника – від 8 жовтня 1990 року:

«Відвідали з Анатолієм Погрібним студентів, що голодують на Хрещатику. Вже п'ятий день. Більшість уже не виходять з наметів – так ослаблені. Дехто на розкладайках гріється на сонці. День тихий, сонячний. Серед тих, що охороняють товаришів, багато львів'ян, переважно з Політехніки. Дівчата просять автографи. Один каже: щойно писав роботу по "Людині і зброї", дякує. А мене душать сльози. На підтримку голодуючим прибули студенти з Омська, з Іркутська...

Сценка біля наметового табору...

Голодують студенти, і Леся наша там. Кияни реагують по-різному. Хто несе квіти, термоси з гарячою водою, а хто приносить дрімучу лють.

Ось гладка якась міщанка зупиняється навпроти Лесі (вона серед інших на розкладайці):

– А ты чего улеглась тут? Кто за тебя поедет картошку убирать? Чи ты забыла: кто не работает – тот не ест?

– Пробачте, – каже стиха Леся, – справді, я зараз не працюю, але ж я і не їм!

Крилате слово пішло по табору.

Десятки тисяч студентів Києва вийшли на Хрещатик на підтримку голодуючим своїм товаришам, з вимогою відставки горбачовських холоуїв на Україні, яких він так уперто нав'язує нашому народові, щоб задушити в зародку суверенітет України, її молоду свободу...

***P.S.** У Верховній Раді України вже лунають голоси з вимогою (певне, не без підказки з центру) запровадити надзвичайний стан в Україні, тобто потопити студентські страйки в крові.*

...Страшні ці в парламенті "239"! Юхновський як голова комісії доповідає їм про вимоги голодуючих студентів, про те, що звідчаєні молоді люди готові на все, "аж до масового самоспалення", а у відповідь – регіт, жирне іржання цих парламентських жеребців!.. І серед таких – жити? Від таких ждати гуманних законів? Ні, неможливий з ними ніякий мир, ніяке порозуміння» [2, т. 3, с. 322].

Підсумком усього, що відбулося того дня, стало рішення Олесь Гончара про вихід із компартії – далеко не героїчне на позір, а з болісними терзаннями літньої

людини, яка, озираючись на пережите, із жахом визнає своє тривале духовне уярмлення кривавим ідеологічним монстром і боїться за майбутнє:

«09.10.[19]90

<...> Вночі написав лист-заяву до парткому. Все ще не можу отямитись від того реготу в парламенті у відповідь на інформацію про голодуючих студентів. Справді, це та крапля, що переповнила чашу гіркоти, болю й туги. З'явилась готовність на все. Пишу в заяві: "З такими безмежно жорстокими, що реготом зустрічають трагедію власного народу, я не хочу мати нічого спільного". Розумію, на що йду.

Іду в самотність.

Зроблено, мабуть, найважливіший, переломний крок в житті. Побільшає труднощів. Можливо, почнеться цькування. Чи не відсахнуться друзі або ті, кого друзями вважав? Самотність буде неминуча, вона тільки й страшить. Як вічна зима.

Хто ж зостається? Дружина, онука Леся, сестра...» [2, т. 3, с. 322–323];

«10.10.[19]90

<...> Дзвонив Ол. Мусієнко, він зараз виконує обов'язки секретаря парткому. Ознайомився з моєю заявою, каже, що звучить переконливо. Я дав йому додаткові пояснення: це не є зміна світоглядних основ, це викликаний конкретикою життя мій протест проти поведінки групи "239-ти", протест проти їхньої жорстокості, глухоти й сліпоти, і вияв моєї єдино можливої підтримки голодуючим студентам. Хто несе їм термоси з окропом, хто квіти чи слово співчуття, а моя форма підтримки – хай буде оця заява» [2, т. 3, с. 323];

«12.10.[19]90

Борис Петрович Рогоза, порядний і мислячий редактор, охоче береться опублікувати мою заяву (до парткому) в "Літературній Україні". Побачимо...» [2, т. 3, с. 323];

«12.10.[19]90

"Молодь України" надрукувала нарисок-роздум нашої Лесі про наметове містечко студентів, що голодують на Хрещатику: "Я голодую і за ваше щастя". Знайомі дзвонять, хвалять, та і є за що. Леся таки писатиме: має свій погляд на світ, має думки і характер. Оце тільки й радості нам...

Ця ж газета короткою хронікою сповістила читачів про мою заяву. Відгуки, звичайно, будуть дуже різні. Один з друзів з переляку аж захворів, опинився в лікарні. Радіо, кажуть, теж сповістило в новинах, без жодних коментарів...» [2, т. 3, с. 324].

18 жовтня 1990 року проходять звітно-виборні партійні збори Київської організації СПУ, на яких парторг-доповідач Олекса Мусієнко заголовну частину своєї промови приділяє заяві Гончара: «Дорогі товариші! Цим повідомляю, що я вирішив припинити своє перебування в КПРС–КПУ...»

У кого з нас, хто прочитав у сьогоднішньому випуску «Літературної України» оці рядки з листа-заяви Олесь Гончара, гаряче не захлинулося серце? Хто не відчув себе враз духовно збіднілим, осиротілим, суспільно незахищеним? У чиїх думках не зануртувало оте стопроклятуще: чому? чому? чому?..

Олесь Терентійович дав вичерпну і цілком переконливу відповідь, що саме спонукало його, колишнього воїна-фронтовика, комуніста з майже півстолітнім стажем, письменника божої ласки, на чиїх творах виховалося не одне покоління радянських людей, лауреата всіх найпрестижніших літературних премій, Героя Соціалістичної Праці, академіка і народного депутата СРСР, зректися партії, яка впродовж семи десятків років безустанно трубила на весь світ, що вона й тільки вона єдина й незамінна виразниця й заступниця трудящого люду.

Заради істини маю сказати: Олесь Гончар аж ніяк не перший звернувся до письменницького парткому з такою заявою. За останніх три-чотири місяці про добровільний вихід із КПРС офіційно оголосили понад 70 київських літераторів.

У цивілізованому світі припливи і відпливи до політичних партій на окремих історичних перегонах – річ узвичаєна і зрозуміла. Але для нашого отупаченого, затероризованого, закутого в панцир ідеологічних догм суспільства добровільний вихід неув'язнених людей із КПРС є подією надзвичайною, унікальним і незбагненим феноменом» [6].

Колишній співкерівник Революції на Граніті й голова Київської організації Української студентської спілки Олесь Доній, згадуючи про прихід Олесь Гончара в наметове містечко до молодих протестувальників, наголошує, що куди більш важливою була саме ця його заява про розрив із компартією, надрукована в «Літературній Україні»: «Це колосальний вплив був на значну частину української інтелігенції, на яку ми не могли вплинути. Вона була вихована на цих радянських українських письменниках. Після цього почалися кроки на підтримку вже не нас тільки, а підтримку цього кроку Гончара» [7].

Образ і дії Олесь Гончара в ці буремні дні революції з документальною точністю зафіксовані [4, с. 185–186] у відзначеному Шевченківською премією романі «Іван і Феба» (2019) Оксани Луцишиної – першому епічному полотні про Революцію на граніті.

17-18 жовтня 1990 року класик письменства щиро радіє з молоддю: *«Перемога! Студентська самопожертва, наростаюча солідарність, підтримка всенародна перемогли! Всі п'ять вимог Верховна рада змушена була прийняти, навіть під оплески!.. Що ж сталося? Щойно керівники студентів давали інтерв'ю по телебаченню, той голодуючий, схудлий хлопець з КДУ Олесь Доній просто сяє від радості: – По-моєму, Верховна Рада просто злякалася! Бо, крім студентів, почали страйкувати й заводи... Але це тільки перший етап боротьби...»*; *«На Хрещатику прощальний мітинг, присвячений перемозі голодуючих та страйкарів (а страйкували, власне, всі вузи й середні учбові заклади Києва). На мітингу було зачитано мою вітальну телеграму студентам, кажуть, її зустріли бурхливо...»* [2, т. 3, с. 325].

2 грудня 1990 року тижневик «Україна» вмістив аналітичний фотоогляд жовтневого студентського протесту – не без реверансів владі й правоохоронцям та іронічних повчань молодим-завзятим: *«Отже, перемогли витримка й здоровий глузд. Голодовка це й урок всім – правим і лівим, прогресивним і консерваторам. Хотілося б, щоб урок цей зробив мудрими і головних дійових осіб – студентів. “Осілля сесія” на площі дала студентам віру в силу солідарності, але молоді люди мають зрозуміти й ще одне: до крайніх заходів можна вдаватися не більше одного разу. <...> І як не крути, а те, що відбувалося на площі два жовтневих тижні поспіль, цілком можна назвати мирною студентською революцією»* [3, с. 3]. Й ані слова про Олесь Гончара та декомунізаційні процеси в Україні...

Літератор не помилився, очікуючи на всілякі каверзи після виходу з компартії і щодо нього особисто, і щодо членів його родини. Денникові записи свідчать, наскільки це його ранило, обурювало, розчаровувало в людях. Однак пасіонарність Студентської революції, аж наче відновлена нею його власна снага вивищувала майстра слова над такими все ж буденними прикрощами, адже – подальша життєва мета вимальовувалася чітко й однозначно: *«Знаю, всі мої дні, що zostались, будуть наповнені Україною, думками про її воскресіння. Щось робити для цього – єдиний сенс буття...»* [2, т. 3, с. 326].

Не помилився Олесь Гончар і говорячи про ошкірену пащу тоталітаризму, яка намертво вгризлася в Україну, – уже онукам і правнукам його покоління випало дати їй сьогодні останню битву.

Список використаних джерел

1. Білик Г., Віскрівець М. Художньо-історична актуалізація образу українського селянства у творчості Олесь Гончара. Альманах Полтавського національного педагогічного університету «Рідний край». 2018. № 2 (39). С. 88–94.

2. Гончар О. Т. Щоденники : у 3 т. / упоряд., підгот. текстів, іл. матеріалу та передм. В. Гончар. К. : Веселка, 2002–2004.
Т. 1 : 1943–1967 . – 2002. – 455 с. : іл.
Т. 2 : 1968–1983 . – 2003. – 607 с. : фот.
Т. 3 : 1984–1995 . – 2004. – 606 с. : фот.
3. Качанова А. 15 днів, які сколихнули Україну. *Україна : тижневий громадсько-політичний, літературно-художній ілюстрований журнал*. 1990. № 48 (1764). 2 грудня. Обл. 1-2, с. 1-3.
4. Луцишина О. Іван і Феба : роман. Львів : Вид-во Старого Лева, 2019. 392 с.
5. Маркіян Іващишин: «Ми стояли на вістрі великого вибуху» / підгот. А. Герич. *Збруч*. 23.05.2019. URL: <https://zbruc.eu/node/89474> (дата звернення: 30.03.2023).
6. Ми чесно йшли... (Промова О. Мусієнка на звітно-виборних партійних зборах Київської організації СПУ 18 жовтня 1990 року). *Літературна Україна*. 1990. 1 лист. С. 2.
7. Революція на граніті. Чого і як домоглися учасники студентського голодування у жовтні 1990? : [документ. фільм ; прем. показ 18.10.2020.] URL: https://www.youtube.com/watch?v=k_iDCuXz0co&ab_channel=%D0%A0%D0%B0%D0%B4%D1%96%D0%BE%D0%A1%D0%B2%D0%BE%D0%B1%D0%BE%D0%B4%D0%B0 (дата звернення: 30.03.2023).

Василь БУДНИЙ
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри теорії літератур
та порівняльного літературознавства.
Львівський національний університет імені Івана Франка.
м. Львів, Україна

**ОБРАЗНІСТЬ ТА КОНЦЕПТУАЛЬНІСТЬ
РОМАНУ ОЛЕСЯ ГОНЧАРА «СОБОР»
У СВІТЛІ РЕЦЕПТИВНОЇ ПОЕТИКИ**

Крім «Собору», жоден інший твір Олесь Гончар не отримав такого небувалого успіху в читачів і стільки неоднакових оцінок, які тяжіють до різноспрямованих інтерпретаційних традицій.